

ПЕРШИЙ ПАЛАЦ К.Г. РОЗУМОВСЬКОГО В БАТУРИНІ

У статті досліджуються проблеми відбудови Батурина за часів гетьманування К. Розумовського та, зокрема, історія спорудження його дерев'яного палацу.

Ключові слова: Батурин, будівництво, архітектор, дерев'яний палац, гетьман.

Пам'ять про перший дерев'яний палац гетьмана К. Розумовського в місті зберігають батуринські перекази та поодинокі архівні документи. Орієнтовне місце його розташування – сучасна вулиця В. Юшенка, садиба за № 47. Дослідники Ф.Ф. Горностаєв [3], О.Б. Коваленко [5], С.А. Токарев [6], О.М. Лазаревський [18], вивчаючи історико-архітектурну спадщину Батурина, опосередковано звертали увагу і на факт існування в місті дерев'яного палацу гетьмана К. Розумовського, проте, комплексне дослідження даного об'єкту, на жаль, відсутнє.

У даній роботі автор на основі нововиявлених джерел вводить до наукового обігу маловідомі факти будівництва дерев'яного палацу гетьмана К.Г. Розумовського у Батурині, відкриваючи завісу історії його спорудження.

На початку березня 1750 р. у Глухові було обрано останнього гетьмана Козацької держави Кирила Григоровича Розумовського. Логічно, що резиденцією гетьмана мав би стати Глухів. Проте Кирило Григорович попросив імператрицю Єлизавету Петрівну перенести гетьманську резиденцію до Батурина, мотивуючи це тим, що йому не подобається «гнусное место Глуховское» [1, 383].

24 липня 1750 р. імператриця підписала указ «Именный, данный Коллегии иностранных дел. – О назначении Малороссийскому Гетьману резиденции в Батурине. Всемилостивейше соизволяем: Малороссийскому Гетьману резиденцию свою иметь в Батурине, так как и прежние Гетьманы оную там же имели, и бывший тамо город возобновить; а при заложении онаго учинить освящение по церковному обыкновению» [19, 340].

К.Г. Розумовський доклав багато зусиль, щоб повернути Батурина колишню велич. Він намагався створити «мینیатюрною копиєю со двора Петербургского» [2, 37], що зумовило появу «хорошо отстроенного города, действительную столицу Малороссии» [3, 27].

Генеральною військовою канцелярією було доручено керувати «експедицією строений» генеральному бунчужному Дем'яну Васильовичу Оболонському [4, 495]. Архітектором був призначений Андрій Васильович Квасов, який керував будівництвом об'єктів в Козельці, Глухові і Батурині.

Відбудовували Батурин з «регулярними же улицами и порядочным строением господских прочих обывательских домов» [5, 181]. Генеральною канцелярією були видані укази про заготівлю будівельних матеріалів та пошук здібних майстрів. Уже 7 травня Новгород-Сіверський сотник Стефан Судієнко доповідав, що закінчує будівництво «в горах Мезинской и Петровской вапенных заводов», а на річці Десна розпочато будівництво «Пироговской пристани» для сплаву деревини на потреби будівництва в Батурині [6, 23]. Батуринський сотник Дмитро Стожок повідомляв, що в окрузі замовляє цеглу та підшукує «кирпичных мастеров и работников» для будівництва печей по виготовленню цегли на Батуринській цегельні [5, 153].

Розумовський прибув до Батурина 14 вересня 1751 р. Три дні пішло в нього на оглядини та ознайомлення з містом [6, 22]. 17 вересня, «осмотря положение места, учинил потребные учреждения для построения вновь здешнего города» [7, 945] і розташування «к строению соборной церкви святой и в нем некоторых публичных строений, яко то дому гетьманского, канцелярии генеральной и суда генерального, и к содержанию дел архива и прочего» [5, 167]. Кирило Григорович «желал оной город Батурин распространить и населить знатными домами». У випадку, якщо будівництву палаців заважала місцева забудова, то «... хаты и подлые дворы должны были из города выводить, почему как посполитым нашим, так и козакам, в городе Батурине до сего жившим, отвели иные места на их жилища, которыми им и владеть вечно, в замен прежних, от нас повелено» [5, 181].

Відвідавши Батурин та оцінивши стан його будівництва, Розумовський 12 жовтня 1751 р. надсилав листа до імператриці Єлизавети Петрівни, в якому висловлює прохання щодо виділення додаткових коштів, адже «на построение в Батурине церковей Божих, гетьманского дома и прочих публичных апартаментов довольно суммы потребно; на то как скарбу национального, ... крайне недостаточно» [4, 493].

У тому ж році була створена «Експедиція Батуринського та Глухівського будівництва» на чолі з архітектором А.В. Квасовим [4, 493]. У ній також працювали генеральний осавул Петро Валкевич, бунчужкові товариші Іван Пироцкий, Павло Остроградський, Іван Туринський та полковий осавул Григорій Долинський. Фактично ж все будівництво в Батурині і Глухові підпорядковувалось Григорію Миколайовичу Теплому. Дослідник історії архітектури Ф.Ф. Горностаєв стверджує, що А.Квасов керував відбудовою Батурина до приїзду архітектора Антоніо Рінальді [3, 27].

Кирило Григорович «отличался от прежних гетьманов между прочим и тем, что хорошо был знаком с удобствами не только тогдашней русской столичной жизни, но и заграничной европейской»

[8, 165]. Український дослідник О. Лазаревський стверджує, що «Разумовский поручил известному Теплому сначала построить дом для него, гетмана» [9, 261]. Останній, щоб прискорити будівництво, у селі Великий Самбор знайшов «строение домовое» і в середині жовтня місяця 1752 р. його перевезли «без остатка» в Батурин [6, 25]. До осені фундаменти та цоколь гетьманського палацу були готові, також був складений зруб палацу. При облаштуванні опалювальних печей виникла проблема щодо замовлення кахлів. Батуринський сотник Дмитро Стожок звертався за вирішенням нагальних питань в «Експедицію Батуринського та Глухівського будівництва»: «...меру в ширину, в вишину и в довжину, а каким цветом оние печи и фигурами и здешней ли работы, или калужской, отом от инженер-подполковника не показано» [6, 26]. До речі, ціла колекція виготовлених на голландський манер кахлів, віднайдених за адресою: вул. Ющенка, 47, зберігається у фондах НІКЗ «Гетьманська столиця».

28 жовтня 1752 р. «Експедиція Батуринського та Глухівського будівництва» звертається з проханням до Генеральної військової канцелярії надати додаткові вказівки щодо будівництва гетьманського палацу [6, 26].

Напочатку травня 1752 р. К. Розумовський вирушив на оглядини Гетьманщини. Його супроводжувала велика свита спеціалістів, в т.ч. і архітектор (відомо що під карету архітектора було виділено троє коней). Гетьман наніс візит до Батурина й оглянув будівельні майданчики [6, 25]. Небайдужою до цієї справи була й Катерина Іванівна, дружина Кирила Григоровича, про що свідчать її візити до столиці з чоловіком. 19 травня 1752 р. «гетьманша поехала в Батурин» із своєю свитою [10, 305].

В середині літа 1752 р. К. Розумовський направляє листа до Колегії іноземних справ, в якому пише: «... повелено город Батурин возобновить к битию в нем по прежнему резиденции гетьманской. И как тому одного города возобновлению и надлежащие приспособляются уже потребности, но что де в Малой России в инженерстве искусного человека такого (который для всякого при том возобновлении распорядку и доброй диспозиции необходимо быть потребен) не сискуется... прошу указать оному подполковнику (фон Этингеру) при строении города Батурина бить» [5, 166]. Через декілька тижнів Фрідріх Етингер уже давав технічні консультації. Він розраховував, що для опалення гетьманського палацу необхідно вісім печей [6, 26], виконав зйомку місцевості з нанесенням на план вулиць та будинків («до самой первой улицы, как она на плане Этингеровам положена» [5, 166]).

Гетьманський дерев'яний палац знаходився на головній вулиці міста і був «столь великий и через меру пространный дом» [2, 37]. У «Відомості про забудову та землевласників Батурина» вказано, що розташований «Вашего сиятельства на Киевской

улице в отдаленном квартале главный дом со службами и к оному два особах двора, регулярный сад и огород; всего под оным площади 18 889 квадратных сажней (из оных 7 десятин и 2 089 квадратных сажней)» [5, 206] (8,598 га.).

Його місцезнаходження підтверджує і «Опись Батуринской и Его светлости Князя Андрея Кириловича Разумовскаго волостное состояние Черниговской губернии въ Конотопском и Новозыбковском уездах. Учинена 1836-го года сентябрь 26-го дня», де записано, що «въ Батуринъ по большой дороге изъ Киева в Москву идущей ... двор, гдѣ былъ прежде деревянный, съ особыми флигелями домъ, въ коемъ жительствовавал покойный Генераль фельдмаршалъ. При семъ же дворъ сад съ плодovitыми деревьями, обнесенный съ двухъ сторонъ каменною оградою, а съ третьей и четвертой такъ называемымъ дубовымъ частоколомъ, въ саду небольшая каменная ветхая оранжерея» [11].

Ще одним підтвердженням розташування садиби К. Розумовського у Батурині є лист Міністерства землеробства і державного майна № 17769 від 04 жовтня 1902 р., в якому «...поручается Черниговскому Управлению государственных Имуществ отвести Батуринскому земскому училищу, Конотопскаго уезда, Черниговской губернии участок в 2 дес. 1200 кв. саж., из усадебного места «бывший сад Графа Разумовскаго», Батуринскаго лесничества той же губернии» [12]. Частина кам'яної огорожі садиби зберігалася до 1904 р., а потім її розібрали і використали для улаштування фундаментів під будівлю вищого початкового училища ім. М.Ф. Затворницького, яка зараз входить до складу комплексу Батуринської загальноосвітньої середньої школи I-III ступенів.

З 21 жовтня до 7 листопада 1774 р. в Батурині проживав академік, «путешественник, русский врач» Антон Іоганн Гильденштедт. Він залишив опис Батурина, в якому зазначав, що між графськими будівлями проходила дорога з Києва на Москву. З однієї сторони «сад, деревянный дворец, несколько меньших деревянных зданий для кухни и прислуги; с другой стороны – 2 каменных запасных магазина, а по бокам последних – несколько деревянных зданий для жилья и конюшен. Все окрашено в желтую краску. В дворце есть графская библиотека, тысячи в 2 томов, главным образом по изящным наукам; большая часть книг на французском языке, лишь немного – на русском, еще меньше – на немецком, английском и итальянском» [2, 37].

За описами Батурина 1774 та 1810 рр. дерев'яний палац вирізнявся великими розмірами, кількістю кімнат та простою фасадів, і, як описує М. Маркевич, «це був відблиск палацу царського в Петербурзі і не відрізнявся красою та убранством палат» [13, 4].

Після 1753 р. відбудова гетьманської столиці

уже набула широти дій – роботи велись одночасно на багатьох будівельних ділянках. Для гетьманських установ та палацу у 1755 р. було виготовлено 8,5 млн. штук сирій цегли. Будівельними роботами керував німець Гіржберг. Відомі його контракти з теслярами на побудову двох флігелів, льодовника, пекарні та каретні [14, 233]. Іван Фрідріхович Гіржберг замінив в «Експедиції Батуринського та Глухівського будівництва» інженера-підполковника Фрідріха Етингера, якого в кінці 1752 р. було відкликано в діючу армію, звідки його відіслали до м. Цибелев для організації розселення сербів.

Біля гетьманського палацу «стояли отдельные флигеля для гостей. В 1859 году разобран был последний флигель, построенный для графини С.О. Апраксиной» [15, 463]. Там також знаходилась і домова церква. На замовлення «Експедиції Батуринського будівництва» житель «верхнього города Киева сусального дела мастера Анисима Нежинца» [16] виготовив сусальне золото, ймовірно для гетьманської церкви. З палацу до церкви вела галерея, якою «Его (Розумовського) на креслах поутру перевозили в церковь» [15, 474]. Відомо, що у 1802 р. Варвара Олексіївна Розумовська та князь Микола Григорович Репнін-Волконський (майбутній військовий губернатор України) вінчалися в Батурині. Це був прояв поваги до Кирила Григоровича, який уже нікуди звідти не виїздив. На нашу думку, вінчання могло відбутися лише в церкві біля першого палацу. Після обряду «пышная и веселая свадьба состоялась в Батурине» у палаці Кирила Григоровича.

Подорожуючи Україною у 1810 р., князь І.М.Долгорукий у своєму щоденнику вказував, що керуючий Батуринською економією «отвел нам покой в большом деревянном Графском доме», який «похож на Дворец. Мы не нашли в нем никакого убранства; он обнажен всех своих прелестей, но по огромности своей и количеству покоев, достоин и поныне примечания» [17, 314].

Після смерті Кирила Григоровича Розумовського у дерев'яному палаці ніхто не проживав. У 1819 р. світліший князь Андрій Кирилович зі своєю дружиною Костянтіною приїздив до Батурина [18, 24]. Оглянувши свій масток, він дав наказ розібрати дерев'яний палац, який потребував великих коштів на капітальний ремонт. У 1821 р. дерев'яний двоповерховий житловий будинок фельдмаршала Кирила Григоровича «в Батурине по большой дороге из Киева в Москву идущей...по ветхости разобран и употреблен на постройку при суконной фабрике двух больших флигелей» [11].

Історія відбудови гетьманської столиці Кирилом Розумовським залишається не до кінця з'ясованою і потребує подальшого детального вивчення. Існує чимало утрачених архітектурних об'єктів гетьманської столиці, які чекають на своє відродження.

Посилання

1. Архив князя Воронцова. – М., 1872. – Кн. 4. – 557 с.
2. Синицкий Л. Путешествия в Малороссию академика Гильденштедта и кн. И.М. Долгорукаго // Киевская старина. – 1893. – № 4. – 2618 с.
3. Горностаев Ф.Ф. Дворцы и церкви Юга. – М., 1914. – 92 с.
4. Васильчиков А.А. Семейство Разумовских / Оснадацатый век. Исторический сборник издаваемый Петром Баргеновым. Книга вторая. – М., 1869. – 721 с.
5. Батурин: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів // Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка та ін. / Ред. О.Б.Коваленко та ін. – Чернігів, 2009. – 786 с.
6. Токарев С. Нововиявлені документи про діяльність «Експедиції Батуринського Глухівського будівництва» на початку 50-х рр. XVIII ст. // Сіверянський архів. – Випуск 2. – Чернігів, 2008. – С. 106.
7. Иноземцев И. Граф К.Г. Розумовский в Батурине // Исторический вестник. – 1903. – Т. ХС IV. – 1256 с.
8. А. Л. Гетьманские дома в Глухове. // Киевская старина. – 1898. – Т. 60. – 2632 с.
9. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Полк Нежинский. Т. 2. – К., 1893. – 559 с.
10. Дневные записки Малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. – Ч. II. – М., 1859. – 528 с.
11. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 133, оп. 5, спр. 2, арк.2.
12. ДАЧО, ф. 145, оп. 3, спр. 46.
13. Терех М.І. Творці архітектурних шедеврів Батурина // Голос Присеймів'я – 2004. – 30 червня.
14. Павленко С.О. Загибель Батурина 2 листопада 1708 р. – К., 2009. – 265 с.
15. Васильчиков А.А. Семейство Разумовских. – СПб., 1880. – Т. 1 – 602 с.
16. Центральный державный историчный архив Украины в м. Києві, ф. 59, оп.1, спр. 4755, арк. 1-2 (з чорновиків П.Н. Мусієнка).
17. Долгорукий И.М. Славны бубны за горами или путешествие мое кое-куда 1810 года. – М., 1870. – 365 с.
18. Лазаревский А.А. Про дом мой: Семейная хроника XVII-XX вв. – Мегион, 1999. – 147 с.
19. Полное собрание законов Российской империи. Том 13. – СПб.: Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Ст. 9786. – 957 с.

Терех Н.И. Первый дворец К.Г.Разумовского в Батурине

В статье исследуются проблемы восстановления Батурина времен гетманства К. Разумовского, строительство его деревянного дворца, место его расположения.

Ключевые слова: Батурин, строительство, архитектор, деревянный дворец, гетман.

Terekh M.I. The first palace of Kyrylo Rozumovskiy in Baturyn

The article researches the reconstruction of Baturyn during the hetmanship of Kyrylo Rozumovskiy and the building of his wooden palaces. Locations of the palace are analyzed.

Key words: Baturyn, building, an architect, a wooden palace, hetman.

28.03.2012 р.